

ויש מי שצדד לפי זה שאין התר לגרור גבינה אלא בסמוך לאכילה, אבל לא להניח לאחר זמן כי אז אין זו דרך אכילה (עפ"י שו"ת רב פעלים ח"א ט). ואולם בשו"ע הגר"ז (שכא, ח) כתב שמותר לחתוך הגבינה דק דק אפילו שלא לאכול מיד. וכן נראה מסתימת שאר הפוסקים (ע"ע במובא בשמירת שבת כהלכתה פרק יא הערה לב).

כוש / 'פלך' בלשון המקרא – כלי טווייה; קנה מחודד שעליו מגולגלים חוטי הצמר או הפשתן הנטוים. **כרכר / 'כרכד' / 'כרכור'** – כלי-אורגים שהוא חד בקצהו, בו מפרידים ומיישרים את חוטי השתי המתוחים, וגם מכים בו לאחר השחלת חוטי הערב שלא יהא האריג מתוח מדי (ערש"י עה סע"ב; רבי עובדיה מברטנורא ע"ז ג, ט).

'אמר ליה רבא [שתי תשובות בדבר], חדא...' כן סגנונו של רבא בכמה מקומות – כמצויין ביוסף דעת כריתות ג.

וכמו במקומות רבים אחרים, אביי אינו נמנע מלשנות הלשון [או עכ"פ מפרש הלשון שלא כמשמעותה הפשוטה] כדי ליישב הקושיא, ורבא מפרש המשנה ככתבה וכלשונה (ע' בפירוט במצוין בסוטה ח).

דף קכג

'מדוכה, אם יש בה שום – מטלטלין אותה, ואם לאו – אין מטלטלין אותה'. יש סוברים שכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו מחמה לצל וכדו' על ידי שנותן עליו ככר או שאר חפצים המותרים. [רק במוקצה לא התירו על ידי ככר או תינוק מלבד טלטול המת, משא"כ כלי שמלאכתו לאיסור] (כן דעת הראב"ן והרא"ש בתשובה כב, ח. והובאה דעה זו בשו"ע ש, ה).

ואולם הרבה מהראשונים חולקים על כך (הרו"ה הרשב"א (בתשובה תתמו) השלמה וכלבו), וכן הכריעו הרבה אחרונים שאין התר על ידי הנחת ככר או תינוק אלא למת. ודוקא בכגון שום במדוכה מותר מפני שהוא מיוחד לכלי זה. וכן תבשיל המונח בקדרה – מותר לטלטל הקדרה מחמה לצל (עפ"י משנ"ב שח סקכ"ו). והביא בשער הציון מהגר"ז שבהפסד מרובה יש להקל. ובשו"ת אור לציון (ח"ב כו, ד בהערה) כתב לפי זה, אדם החושש שרכבו ייגנב, יכול להניח עליו חפץ כלשהו, ולגוררו למקום שמור.

'למדנו רבינו מחט שניטל חררה או עוקצה' – החוד שלה (כפרש"י). ופשט לו שניטל חררה מותר, כי מה איכפת לו לקוץ וכו'. ומשמע שאם ניטל חודה בענין שאי אפשר להוציא בה קוץ – ודאי אינה 'כלי' מפני שאינה ראויה אף לא להוצאת קוץ [והוא הדין בגולמי שבסמוך, כל שלא עשו לה עדיין חוד – אסורה בטלטול] (ע' באור הלכה ש, יא ד"ה וחדשה).

(ע"ב) 'זרב ששת, התם לאו אורחיה הכא אורחיה'. פרש רש"י: שדומה כמי שמאכילו ומשקהו. יש לפרש: כיון שמצוי הדבר שאברי התינוק יוצאים ממקומם, הרי זה כמו אכילה ושתייה שאין שייך לדון עליהם כתיקון הגוף כי כך טבעו, פעמים רעב ופעמים שבע – הלכך כל כגון זה אינו נחשב ל'תיקון'. ומכאן מקור למה שנקטו פוסקים (הגרש"ז א. ע' גם דברי חכמים 338), שקלקולים ההווים תדיר בכלים, כגון מגבעת או כוס פלסטיק שנתקמטו עד שאי אפשר להשתמש בהן, אין בהחזרתם למצב התקין משום איסור תיקון מנא, כי כך דרכן של כלים אלו (עפ"י 'בנין שבת' להר"ח כהן שליט"א פרק כו).

ובשו"ת אור לציון (ח"ב כו, ט) מצדד לאסור במגבעת שנתמעכה הרבה ואינה ראויה לחבישה, משום 'תיקון מנא'.

'... מחט של יד – ליטול בה את הקוץ. ורב נחמן, התם פקיד הכא לא פקיד'. מצינו כמה דוגמאות לעיקרון זה, שהסרת דבר חיצוני המפריע לשימוש הכלי וכדו', אינה בכלל 'מתקן'. וכגון: מי שנסתבכו קוצים בתוך בגדו – מפרישים בנחת (רמב"ם שבת כב, כד, עפ"י הירושלמי). ואף על פי שאי אפשר ללבוש הבגד בעוד הקוצים תקועים בו, אין זה נחשב כמתקן. דוגמא נוספת: הסרת פחם שבראש הגר ביום טוב (ט"ז תקיד סק"ב), ועוד.

מן האמור יש ללמוד שמותר לשלוף חוט שנתפס ברוכסן בשבת ומונע את השימוש בו, ואין בזה חשש 'מתקן מנא'. וכן הסכים הגרש"ז אויערבך.

וכעין זה כתב בספר 'מלכים אומניך' (לגר"י זילברשטיין, ו, ג), שמותר לשלוף בשבת מסמר חיצוני או נעץ שננעץ בנעל, וכדין מסיר קוץ מהבגד [אבל אם אחד ממסמרי הנעל בולט בתוכו ואי אפשר להשתמש בנעל במצב זה, אסור לתקן הנעל על ידי הכנסת המסמר] (עפ"י בנין שבת כד. ע"ש דוגמאות נוספות).

'קנה של זיתים... בין כך ובין כך ניטל בשבת' – שראוי להוריד בו בגדים ממקום תלייתם ולהעלותם בו (פסקי הרי"ד). לכאורה יש לדייק מדבריו שצריך שיהא לו תורת 'כלי' לשימוש מיוחד של התר, ואין די בכך שמשתמשים בו לאיסור כדי שייחשב 'כלי' להיות מותר בטלטול לצורך גופו או מקומו. אך יתכן שכונתו להחשיב הקנה ככלי שמלאכתו להתר, שמותר לטלטלו אף מחמה לצל. וכן מבואר בפסקי ריא"ז).

יוזמה ליסטרן של קדרה'. רש"י: כף גדולה שמסלקים בה וזמהה של קדרה. כתב רא"מ הורביץ, מכאן ראיה שמותר לעשות כן בשבת, שהרי בכלים שמלאכתן להתר עסקינן.

ונראה שאין התר אלא עם נוטל קצת מן המרק הראוי לאכילה, אבל בלאו הכי אין ליטול את הפסולת מתוך האוכל, וכדין נטילת שכבת השומן הצפה על החלב (ע' משנ"ב שיש ס"ק סב).

'איתיביה ושזין שאם קצב עליו בשר שאסור לטלטלו – הכא נמי מחמה לצל'. רבא (כאן ולהלן קכד). לא תירץ לאביי כמו שתירץ רבה לעיל שכיון שמקפיד על העלי אין לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו – משמע שחולק על כך וסובר שהריהו כשאר כלים שמלאכתם לאיסור. וכן פסק הרי"ף והשו"ע (תצט, ה), דלא כהר"י והרא"ש (הביאם הטור שם. והב"י שם גרס לעיל 'רבא' וסובר שחזר בו. ואפשר לומר לדעתם שלא נחלקו שני התירוצים לדינא, אלא שרצה רבא לתרץ הדין אף בעלי כזה שאין מקפידים עליו). ולפי זה לא שמענו מכאן התר מיוחד לעלי שמייחדים לו מקום, לקצב עליו בשר לצורך שמחת יום טוב, שהרי מדובר כאן בשאין מקפידים עליו.

ואולם דעת המגן-אברהם (שם) להתיר לקצב עליו בשר לצורך יום טוב, אפילו מקפידים עליו מלהשתמש לדברים אחרים. והבאור-הלכה פקפק בדבר, והביא שמשמע מכמה פוסקים לאסור. 'וצ"ע לדינא'.

לא הבנתי לפי דעת הבאה"ל, מה טעמם של בית שמאי שאוסרים לקצב עליו והלא כלי שמלאכתו לאיסור מותר לצורך גופו, ולא שמענו שב"ש חולקים. [אכן מלשון רש"י בביצה (י). משמע שב"ש סוברים שכשמל"א אסור אף לצורך גופו. אך צ"ע מדברי רש"י עצמו (שם יא. ד"ה שאסור) שמשמע שלא התירו בה אלא משום שמחת יו"ט, והלא בלא"ה מותר לצורך גופו. ושמא כתב כן לכו"ע, אף לרבה]. ועל כרחק לומר שעכ"פ בית שמאי סוברים שהוא בגדר מוקצה מחמת חסרון כיס, אם כן מנין לומר שביית הלל חולקים על כך. וזו נראית דעת המג"א. ואולם הר"ן (בביצה יא) פירש שב"ש אוסרים לטלטלו משום שדומה לעוברין החול, וא"כ אין ללמוד מזה למוקצה מחמת חסרון כיס.

עוד יש להעיר שבתורי"ד פירש שרבה תירץ לאביי רק לפי דבריו, אבל עיקר התירוץ הוא מפני שמיחד לו מקום. והוכיח גם מהלשון 'לקצב עליו בשר' שמשמע דוקא משום שמתח יום טוב התירו ולא בשאר שימושים.

*

בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת... התירו וחזרו והתירו... בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו... –

'נחמיה הוא היה הראשון לחדש גזירות וסייגות חדשות בישראל, והוא כפי הנראה היה המתחיל בזה, וכנזכר בספרו קבלת איסור מוקצה ומשא ומתן בשבת, וכן אחריו כל חבריו אנשי כנסת הגדולה הם בעלי התקנות והסייגות בישראל, והזהירו על זה בפירוש בשלשה דברים שאמרו (פ"א דאבות): 'ועשו סייג לתורה'.

ומוסיף עליהם נחמיה בעשיית סייג דלצורך שעה, אף שאינו ראוי להתקיים לעולם, שהרי במוקצה התירו וחזרו והתירו וכמו שאמרו 'בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו', והכל כפי מה שראה צורך לגדור הדור שלא ישוּבו לכסלה. אף הוא חידש ענין חזרת קבלת התורה שבאו על החתום באלה ושבועה לשמור תורת ד' ככתוב בספרו, ומבית אבותיו למדה כמו שאמר דוד המלך ע"ה **נשבעתי ואקימה...** ואף הוא קיבלה מזקיניו בועז שאמר **חי ה' שכבי...** ואמרו ז"ל ליצרו נשבע. ובא נחמיה ופירסמה לעצה זו בכל ישראל, וכל עניניו ומעשיו היו בענין זה להוסיף גדרים וזירוזים אלהבא שלא יעברו עוד... (מתוך 'תקנת השבין' עמ' 16).

דף קכד

'מקלות – אפשר כרבי אלעזר'. מכאן למד המשנה – ברורה (שח סק"ב, ובשער הציון שם) שכלי שמלאכתו לאיסור שמוּתָר לטלטלו לצורך גופו – דוקא כשאין לו כלי היתר לאותו שימוש, אבל אם יש לו אין להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור.

ואעפ"י שלא הובאו דברי רבי אלעזר להלכה, מסתבר שתנא קמא לא חלק על העיקרון אלא סבר מפני שנוח יותר לתלות במקלות, נחשב זה 'צורך'. וע"ע חזו"א או"ח מט, ט. ולפי"ז יש ללמוד מכאן לכל כיוצא בזה, שאם נוח יותר בכלי שמלאכתו לאיסור – מותר.

ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק כ הערה יט) נסתפק בזה. וגם תמה שם על הוכחת המשנ"ב מרבי אלעזר והלא אין הלכה כמותו (וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה, וכן משמע בהלכותיו). וכפי האמור נפשט הספק ונתישבה הקושיא. אלא שיש מקום לומר שלחכמים נחשב הדבר לטירחה יתרה, להפשיט על היד [וע' רמב"ם ורע"ב במשנה פסחים סד: שטעמם של חכמים משום שאין שבות במקדש. ואעפ"י שכשאפשר באופן המותר יש שבות (עכס"מ סוף הל' בית הבחירה) – אלא לפי שאי אפשר בלא טורה, כמוש"כ בספר עפרא דארעא (ד)], משא"כ כשאין טירחה מרובה אלא שפחות נוח – לא שמענו, ויתכן שמודים לר"א שאסור.

וראיה לדבר שתנא קמא אינו חולק בעצם, שהרי סידור הקנים בלחם הפנים נשנה בסתם שאינו דוחה את השבת (וגם הובא להלכה ברמב"ם – תמידין ומוספין ה, יא). ולכאורה הטעם הוא משום שאין הדבר נצרך כמו שאמרו בגמרא (וע' רא"מ הורביץ). אלא שקשה הלא הקנים מלאכתם להתר, ואם כן להלכה דקיימא לן כלים שמלאכתם להתר ניטלים אף ללא צורך גופם כלל אלא מחמה לצל, מדוע אין משתמשים בהם בשבת.

פרק שבעה עשר

קצו. א. דלתות הכלים ודלתות הבית שנתפרקו – האם מותר לטלטלן בשבת?
ב. דלתות הכלים ודלתות לול של תרנגולים – האם מותר לסלקן ולהחזירן בשבת?

א. דלתות הכלים שנתפרקו, בין שנתפרקו בחול בין בשבת – ניטלות עם הכלים, אבל דלתות הבית שנתפרקו – אינן ניטלות, לפי שאינן מן המוכן (שהרי אינן עשויות לטלטלן).

א. בכלל 'דלתות הבית', דלתות של חלון (ע' משנ"ב שח סקל"ט). וכן ארון גדול המכיל ארבעים סאה (שש"כ כ, מג. וצ"ע הלא אינו מוקצה (שח, ב) וא"כ י"ל שדלתותיו מיטלטלות. ומ"מ ארון קטן הקבוע בקיר וכד' – אסור, וכדין לול המחובר לקרקע. ומה שכתב שם להתיר לפרק דלת ארון קטן של עורה ראשונה – היינו במיטלטל).

ב. יחוד לדעת מערב שבת מועיל להתיר טלטולה, גם יחוד לשבת אחת (שמירת שבת כהלכתה כ, מג; כג הערה ק עפ"י ערוה"ש וחזו"א).

ג. ידית הקבועה בדלת, שנתפרקה – אסורה בטלטול [ויש מקילים כאשר היא נופלת מדי פעם מן הדלת]. ואם היא עשויה להכניסה ולהוציאה בדלת לפי הצורך – מותר להשתמש בה בשבת (ע' שש"כ כ, מג. ובהערה קמו; בנין שבת עמ' מט).

ד. אם צריך אומן להחזיר את הדלת לכלי – הרי היא אסורה בטלטול (עפ"י או נדברו ח"ז מו, וכן מובא בשלמי יהודה ג, ג בשם הגרשו"א – עפ"י תורי"ד כאן. ואין הדבר מוסכם – ע"ש בסוף הספר בקונטרס הגרש"ש).

ב. דלתות של שידה תיבה ומגדל (המיטלטלין); למאן דאמר יש בנין בכלים, אין מסלקים אותן מן הכלי ואין מחזירים, שכשם שיש בנין בכלים כך יש בהם סתירה. ולמ"ד אין בנין וסתירה בכלים – לאביי, משמע שיותר ליטול ולהחזיר, ולרבא – מותר ליטול אבל אסור להחזיר, גזירה שמא יתקע (וחייב משום 'מכה בפטיש' (רש"י), וי"א שחייב משום 'בונה' כי בתקיעה בחוזק מעשה אומן יש בנין בכלים (ר"ן עפ"י רי"ף ורמב"ם).

דלת של לול – לא נוטלים ולא מחזירים מפני שהוא מחובר לקרקע.

א. להלכה אין בנין וסתירה בכלים ומותר ליטול הדלת מציריה ואסור להחזיר גזירה שמא יתקע, כרבא (או"ח שח, ט). וכלי הבא במידה, שמכיל ארבעים סאה ויותר – יש בו בנין וסתירה, כנ"ל.

ב. דלת של לול המחובר לקרקע – המחזירה חייב משום בונה (כדמשמע ברש"י וברמב"ם י, יד כב, כה; ב"י שיג וט"ז שם סק"ה. ומלשון הרמב"ם בפכ"ב נראה שאינו חייב אלא אם תקע, ותמה המ"מ הלא גם בלא תקיעה חייב משום בונה על החזרתה. וכ"מ בפסקי הרי"ד והרי"א ז).

דפים קכב – קכג

קצו. כלים שמלאכתם לאיסור – מהם בטלטול?

כלים שמלאכתם לאיסור, כגון קורנס של נפחים; רב יהודה אסר בטלטול אפילו לצורך גופם כגון לפצח בקורנס אגוזים. רבה התיר לצורך גופם ולא צורך מקומם (כמפורש להלן קכד. וברש"י). אביי הקשה על כך ורבה תירץ לו, וחזר אביי והסכים לרבה (תוס') והתיר לצורך גופם ואסר לצורך מקומם. ואילו רבא התיר אף לצורך מקומם. אין איסור אלא כגון שמטלטלם מחמה לצל או מפני הגנבים (וכן סוברים רב ורבי אלעזר. להלן קכד:).

- ולדעת התנא רבי נחמיה אין כלי ניטל אלא לצורך תשימושו, והואיל ומלאכת הכלי לאיסור אין התר לטלטלו.
- כלים שמלאכתם לאיסור, שמקפידים שלא להשתמש בהם לדברים אחרים, מחשש לכלוך או פגימה – אסור לטלטלם אפילו לצורך גופם, מפני שמיחדים להם מקום ומקצים אותם בידיים.
- א. כתבו התוס' להוכיח שלא אסר רב יהודה אלא בשימוש גרוע, שאינו נחשב כלפי מלאכת הכלי הרגילה, כגון פיצוח אגוזים בקורנס של נפחים, אבל כשבא להשתמש במלאכה חשובה, מותר אפילו בכלי שמלאכתו לאיסור.
- ב. לדעת הרי"ד לא אסר רבא מחמה לצל אלא לרבי יהודה, אבל לרבי שמעון דלית ליה מוקצה, אפילו מחמה לצל מותר. וכן פסק להלכה. ואין כן דעת שאר פוסקים, אלא כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, אבל לא מחמה לצל. (וכ"כ רש"י (קכד: ד"ה אלא מחמה) שאין מי שמתיר טלטול דבר שמלאכתו לאיסור מחמה לצל. וכ"כ התוס' (לו. ד"ה הא) שאף ר"ש לא התיר אלא לצורך גופו או מקומו. וכ"כ ריא"ז).
- ג. כלי ששימושו הרגיל לאיסור, גם אם משמש קצת להתר – דינו ככלי שמלאכתו לאיסור. אבל אם שימושו הרגיל לאיסור ולהתר – דינו ככלי שמלאכתו להתר (פוסקים).
- ד. כלי שמלאכתו לאיסור שייחדו האדם לשימוש התר – דינו ככלי שמלאכתו להתר (עפ"י תוס' בבאור הגמרא).
- ה. יש מהראשונים שכתבו להתיר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור על ידי הנחת מיני אוכלים או חפצי התר בתוכו (ע' שו"ת הרא"ש כב, ח). ואין כן דעת שאר פוסקים, אך יש אומרים שבמקום הפסד מרובה אפשר לסמוך על דעה זו (ע' משנ"ב שח סקכ"ו ושעה"צ).
- ו. משמע בגמרא (מקלות אפשר כר' אלעזר. קכד.), שאם אפשר לעשות הפעולה ללא הכלי שמלאכתו לאיסור, אין התר להשתמש בו מפני שאין בו צורך ממשי. לדברי המשנה-ברורה, הוא הדין אם יכול להשתמש בכלי שמלאכתו להתר, לא ישתמש בכלי שמלאכתו לאיסור.

דף קכג

קצת. מה דין טלטול בשבת בדברים דלהלן?

- א. מדוכה.
 - ב. עלי.
 - ג. קורנס של נפחים; של זהבים; של בשמים.
 - ד. פגה שטמנה בתבן; חררה שטמנה בגחלים; צנן (תלוש) המוטמן באדמה.
 - ה. מחט של יד, נקובה ושאינה נקובה.
 - ו. קנה של זיתים.
 - ז. מסר גדול, יתד של מחרשה, ודומיהם.
- א. מדוכה; אם יש בה שום – מטלטלים אותה (אגב השום). ואם לאו – הריהי כשאר כלי שמלאכתו לאיסור. לפרש"י בתירוץ הגמ' יוצא שמדוכה אסורה בטלטול אפילו לצורך גופה מפני שמייחד לה מקום. ואולם בתוס' אין נראה כן (שגרסתם מייחד לה מקום ולא קאי אמדוכה. גם מדברי אב"י ורבא וכן מדברי רבה עצמו (קכד). מבואר שנקטו לפי האמת שמותר לצורך גופו ומקומו, שאינו מקפיד עליה).

ב. עלי (= דף עב וכבד המיועד לכתישת הריפות או מלה לעיבוד עורות); נחלקו בית שמאי ובית הלל, האם מותר ליטלו כדי לקצב עליו בשר לצורך שמחת יום טוב, אם לאו. ושנים שאם כבר קצב עליו בשר שאסור לטלטלו. ופירש רבה לאביי, הואיל ומקפיד עליו ומייחד לו מקום לכך אסור בטלטול אפילו לצורך גופו. ומתירוצו של רבא לאביי משמע שסובר להתיר לטלטל את העלי לצורך גופו ומקומו, לא אסרו אלא בכגון טלטול מחמה לצל.

להלכה, לדעת הרי"ף מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו. וכן פסק הרשב"א (עבודת הקדש שף שער ב). וכן פסקו השו"ע והרמ"א (תצט,ה). ואילו הרי"ו והרא"ש אוסרים. ואם מקפיד עליו ומייחד לו מקום, הריהו מוקצה מחמת חסרון כיס. ודעת המגן-אברהם שמותר לקצב עליו בשר ביום טוב משום שמחת יו"ט. ויש מפקפקים בזה (ע' משנ"ב ובאה"ל סו"י תצט).

ג. קורנס של נפחים הרי זה כלי שמלאכתו לאיסור, ולדברי רבי יוחנן הוא הדין לקורנס של זהבים (אעפ"י שמקפיד עליו קצת כדי שיהא חלק, אך כיון שיש לו תיקון על ידי הכאה על הסדן, אינו מקצהו מכל שימוש אחר. רש"י), אבל קורנס של בשמים נחלקו רבי חייא בר אבא (אש"י) ורב שמן בר אבא האם אסור לגמרי מאחר שמקפידים עליו שלא ימאס, אם לאו.

פסק הרי"ף ור"ח ושאר פוסקים שקורנס של בשמים אסור. והרי"ז פסק להתיר (וע' בלשון הרא"ש בתשובה כב, ח שהזכיר קורנס של זהבים ושל בשמים כמוקצים מחמת חסרון כיס).

ד. פגה (= תאנה שלא בישלה כל צרכו) שטמנה בתבן (מוקצה), וחררה שטמנה בגחלים (ועתה הן כביות); אם מגולה מקצתה – מותר לטלטלה, שמגביה במקום המגולה והמוקצה נשמש ונופל. טמנה כולה – אסור לטלטלה. רבי אלעזר בן תדאי אומר: תוחב כוש או כרכר והן מנערות מאליהן. וכן פסק רב נתמן [לאחר חזרה], כי טלטול מן הצד אין שמו טלטול.

וכן צנן הטמון באדמה (ולא השריש, ומקצתו מגולה); אם הרחב למעלה והצר למטה, מותר לשולפו, שאין כאן טלטול אלא גיעור בעלמא, אבל אם הצר למעלה והרחב למטה, הרי כששולפו נמצא מגביה עמו עפר, ובאנו למחלוקת דלעיל.

להלכה מותר להגביהם אעפ"י שמזיז את המוקצה ע"כ. ופרשו התוס' שאם הניחם שם לכל השבת, נעשו בסיס לדבר האסור ואסורים בטלטול. ואם שכחם – לכולי עלמא מותר, שהרי אפילו טלטול גמור לצורך מותר אגב היתר. אין מדובר כאן אלא כשהניח על מנת ליטול – שטלטול גמור אסור וטלטול מן הצד – מחלוקת.

ויש חולקים וסוברים שהאוכלין אינם נעשים בסיס לדבר האסור בכגון זה, שהרי העפר משמש את האוכל ולא להפך (ע' בשו"ת הרא"ש כב, ח). וכך הכריעו הפוסקים להלכה (ע' רמ"א שיא, ח ובמשנ"ב).

ה. מחט; דינה ככלי שמלאכתו לאיסור ומותר ליטול בה את הקוץ [וכן מחט של שקים – לפתוח בה את הדלת]. ניטל חררה – רב יוסף ואביי סוברים שדינה נשאר כשהיה; וכי מה אכפת לו לקוץ בין נקובה לשאינה נקובה. ואילו רבא (בר יוסף) ורבא בנו של רבה סוברים שאסורה בטלטול, שכבר אינה 'כלי' ונזרקה בין הגרוטאות.

ואולם מחט שלא הושלמה עשייתה ועדיין לא ניקבה – מודה רבא שדינה ככלי שמלאכתו לאיסור, כי פעמים נמלך עליה להשתמש בה כמות שהיא (ואף על פי שעדיין היא טהורה כל עוד לא ייחדה לכלי. תוס').

- א. הלכה כרבה שמחט שניטל חררה או עוקצה – אסורה (או"ח שח, יא). ואם ניטל חורה בשבת, הרשב"א (קכה.) כתב להתיר שהרי הוכנה מאתמול כשהיתה כלי שלם וגם עתה ראויה למלאכתה הראשונה, הוצאת הקוץ (וע"ש בריטב"א). ורעק"א (שח, יא) נסתפק בדבר להלכה. ומחט חדשה שאין לה חוד, אפשר שאסורה בטלטול שהרי אינה ראויה אף לא להוצאת קוץ (ע' באה"ל שח, יא ד"ה וחדשה).
- ב. מחט המוטלת במקום העלולה להזיק, כגון על הרצפה וכדו' – מותר לסלקה בכל אופן, גם אם אין לה תורת 'כלי' כלל (משנ"ב שח סקמ"ז). ועדיף לטלטלה מן הצד (ע' באה"ל תקיח, ג ד"ה אלא).

ו. קנה של זיתים (שמשמשים בו להפוך זיתים ולבדקם אם כמרו) הריהו ניטל בשבת כשאר כלים (שמלאכתם לאיסור. רמב"ם כו, ז).

ז. מסר גדול ויתד של מחרשה – אסורים בטלטול, לפי שמקפידים עליהם ומיחדים להם מקום (רבי יוסי). וכיצא בזה אמרו בגמרא על כלי מנוקב של כובסים (המיועד לזילוף או לגימור), איזמל הרצענים וסכין של קצבים / שוחטים (עתוס'), ועוד.

קצט. א. האם טלטול מן הצד נחשב טלטול אם לאו?

- ב. האם כל דבר שבטל מתורת 'כלי' לענין קבלת טומאה נאסר בטלטול בשבת?
ג. האם מותר ליישב ולסדר אברי התינוק? האם מותר ליטול את הקוץ התקוע בבשר בשבת?
ד. מהי גזרת כלים והאם היא הותרה, באופן חלקי או מלא?

א. טלטול מן הצד (= טלטול שאינו ישיר, על ידי הפך אחר), נחלקו בו תנאים בברייתא. בתחילה פסק רב נחמן לאסור ולבסוף חזר בו ופסק כרבי אלעזר בן תדאי שמתיר.

א. כתבו הראשונים: טלטול מן הצד לא הותר אלא לצורך דבר המותר, כגון כאן שמטלטל העפר מן הצד לצורך נטילת הצנן, אבל לא לצורך דבר האסור כגון שלא יגנב המוקצה (עפ"י או"ח שיא, ה; משנ"ב שט סק"ד ובשעה"צ יז. וע"ע בשיטות הפוסקים, בשו"ת שבט הלוי ח"ח מט; שש"כ כב הערה פד. וע"ע לעיל מג).

ב. טלטול מן הצד לצורך שימוש בגופו של המוקצה לדבר התר – נחלקו אחרונים. (מג"א; שו"ע הגר"ז שיא, יד – פרי מגדים. ע' שש"כ כב הערה פד) ומובא בשם כמה מפוסקי דורנו להחמיר (עפ"י דברי חכמים 302).

ג. פנינו מוקצה מן השלחן על ידי גרירתו בסכין וכדו'; יש מתירים שנחשב זה כטלטול מן הצד לצורך דבר המותר, לנקיון השלחן (עפ"י משנ"ב שח ק"ק קטו. וכן פסק בשש"כ כב, לו. וכן בשו"ת אור לציון ח"ב כו, ז. וכן מובא בשו"ת דברי חכמים (303) מהגרי"ש א והגר"חפ"ש. עע"ש ובסעיף 330). ויש אוסרים [אם לא במקום שהוא כ'גרף של רע"י] ונוקטים שאין נחשב טלטול מן הצד אלא כשטלטל דבר המותר ואגב כך מטלטל עמו מוקצה, אבל כאן נחשב הסכין כ'יד ארוכה' לטלטל המוקצה (עפ"י שו"ע הגר"ז שח, ס רנט קו"א ג [וצ"ע מדבריו בס"י תמד, יג שהתיר לדחוף החמץ בקנה אם צריך את מקומו]; חזון איש מז, יד).

ונראה שאפילו לפי דעה ראשונה אין לגרור חמץ בפסח בשבת או ביו"ט על ידי דבר אחר כדי להוציאו, שאף על פי שהטלטול נועד לפנות הבית מחמץ ולא בשביל החמץ, אין זה לצורך דבר המותר, שאינו דומה לפינוי שלחן שצריך את מקומו ממש. וכן יש ללמוד ממה שכתב בשו"ע הגר"ז תמד, יג.

עוד דנו אחרונים בטלטול על ידי דבר אחר שהרגילות לטלטלו עמו, כגון טלטול מאפה שיש בתוכה אפר, האם נחשב 'טלטול מן הצד' – ע' בהערות הגרשו"א שבסוף ספר ש"כ ח"א; כתבי קה"י מא.

ב. כאמור לעיל, מחט שניטל חורה נחלקו בה אמוראים אם מטלטלים אותה בשבת הגם שבטלה מתורת 'כלי' לענין קבלת טומאה. [וטעמם של רב יוסף ואביו לחלק, כי לענין טומאה צריך כלי מעשה, כלומר שהוא ראוי ליעודו באופן מלא, אבל לענין שבת די בכך שהוא ראוי לשימוש כלשהו]. ואם לא הושלמה יצירתו, כגון מחט שעדיין לא ניקבה – מותר בטלטול אעפ"י שעדיין אינו מקבל טומאה, כי פעמים נמלך עליו להשתמש בו כמות שהוא.

פרשו התוס': כל דבר שהוא יכול לקבל טומאה על ידי יחוד לשימוש מסוים, הריהו 'כלי' לענין שבת כבר עתה אף לדעת רבא. רק כאשר אינו מקבל טומאה אפילו על ידי יחוד, אינו 'כלי' לענין שבת.

כלים שאינם מקבלים טומאה כגון פשוטי כלי עץ וכדו' – פשוט שהם נחשבים 'כלים' לענין שבת. (ולענין טלטול תנור ושבריו שאינם מקבלים טומאה – ע' להלן קכה).

ג. סידור אברי התינוק (שאבריו מתפרקים בלידתו); רב נחמן אסר ורב ששת התיר (כפרש"י. ויש מפרשים הנידון על העלאת ערלת הגרון). [אין בכלל זה ליפוף התינוק בחיתולים וכדו', שעושים בשבת לכל הדעות. אבל אין מעצבים את חוליות השדרה שנתפרקו. ודוקא לאחר זמן אבל ביום הלידה מותר עפ"י להלן קכט: קמו: וברש"י. ויש אוסרים לעצב החוליות אף ביום הלידה, שנראה כבונה (תורי"ד קמו:)].

הלכה כרב נחמן בדיני ממונות וכתב ששת באיסורים (רי"ף; פסקי הרי"ד).
הוצאת קוץ התקוע בבשר – מותרת, כמו ששנינו במשנתנו. [וגם רב נחמן אינו חולק בדבר מאחר והקוץ מופקד ואינו חלק מהגוף הלכך אין הוצאתו תיקון האדם, בניגוד לסידור אברים].

א. נחלקו אחרונים האם מותר להוציא קוץ גם באופן שברור שיוציא דם, כי מלאכה שאינה צריכה לגופה היא ובמקום צער התירו, או אין התר באופן זה (ע' באה"ל שה"א ד"ה הקוץ). והכרעת הפוסקים להקל (ע' ש"כ לה, יו. וע' אור לציון לו, כ שמצדד להתיר להוריק וריקה לוריד אף בלא חשש סכנה כי הוצאת הדם אינה אלא מלאכה שאינה צריכה לגופה וגם 'מקלקל').

ב. קוץ הנתון מתחת לצפורן, יש בזה משום חשש פיקוח נפש ומותר לבקוע את הצפורן בכלי (ש"כ שם).

ג. שן שנפלה – אין להחזירה למקומה בשבת משום 'בונה', ואעפ"י שעל ידי שישהה ולא יחזיר שוב לא יוכל להחזירה באופן שתיקלט בגוף. וגם על ידי נכרי הדבר נוטה לאסור (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ח צב).

ואולם שן תותבת שהיא קבועה, שנפלה בשבת – מותר להכניסה למקומה באופן זמני ללא מעשה אומן כדי להקל על האכילה, ואין חשש 'בונה' בדבר (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב פא).

ד. בימי נחמיה בן חכליה בבית שני, היו מחללים את השבת. גזרו חכמים שבאותו דור על טלטול כל הכלים, כדי לגדור גדר להחמיר באיסורי שבת – מלבד שלשה כלים; מקצוע של דבילה, זוהמא ליסטרון (= כף גדולה לסילוק זוהמה שבקדרה) וסכין קטנה שעל השלחן (וכן כלי קיבול שימושיים, כגון קערות כוסות וצלוחיות, לא נכללו בגזרה. תוס').

כשראו שחזרו להזהר יותר, התירו מקצת והשאירו מקצת, וכך התירו וחזרו והתירו עוד. ונחלקו אב"י ורבא בשלבי ההתר, ובאיסור שנשאר בעינו לבסוף; –

לאביי התירו דבר שמלאכתו להתר לצורך גופו בלבד, חזרו והתירו לצורך מקומו, חזרו והתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו אבל לא לצורך מקומו – ובידו אחת. לבסוף התירו אף בשתי ידיים. לרבה התירו כלי שמלאכתו להתר לצורך גופו ומקומו. חזרו והתירו מחמה לצל, חזרו והתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו אבל לא מחמה לצל – ובאדם אחד. ולבסוף התירו אף בשני בני אדם.

גם לאחר שהתירו איסור כלים, מבואר בכמה משניות שלא התירו לגמרי, ואסרו לטלטלם כאשר אפשר בלעד, כגון סידור הקנים של לחם הפנים, וכן המקלות שתולים עליהן את הפסחים (כדברי רבי אלעזר) – בשבת אין משתמשים בהם (כן באר רבה, להלן קנד.).
[כמובא לעיל, לדעת רבי נחמיה אין כלי ניטל אלא לצורך תשמישו, אפילו כלי שמלאכתו להתר (ע' להלן), ולרב יהודה, כלי שמלאכתו לאיסור לא הותר אף לצורך גופו (מלבד לשימוש חשוב כנ"ל)].
ע"ע בכללות ענין גזרת כלים, בספר בית ישי יד.

דף קכד

- ר. א. כלים שמלאכתם להתר – האם מותרים בטלטול בכל אופן?
ב. דבר שמלאכתו לאיסור ואין תורת כלי עליו – האם מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו? מה דינה של הבקעת לענין טלטול בשבת ובי"ט?
ג. מה דינן של מכבדות (= מטאטאים, כלי לכבד את השלחן או הקרקע) בטלטול?
ד. שרבי כלים – מהם בטלטול?
ה. לבנים שנשתיירו מן הבנין; חתיכת חרס קטנה – מה דינם בטלטול?

א. לסתם משנתנו, כלים שמלאכתם להתר מותרים בטלטול אפילו שלא לצורך. ופירש רבה, שלא לצורך גופם אבל לצורך מקומם. ולרבה מותר אפילו שלא לצורך שימוש כלל, כגון לטלטלם מחמה לצל או להצילם מגנבים. [ומסופר שרב מרי בר רחל סבר כרבה, ומפני כן הורה לו רבא: לכולי עלמא מותר לטלטל מחמה לצל, ולך אסור]. וכן אמר רב, והסיקו שכן אמר רבי אלעזר.
רבי נחמיה אומר: אין ניטלים אלא לצורך תשמישם. לרבה, לא התיר רבי נחמיה אלא לצורך גופם. ולרבה, אף לצורך מקומם התיר אך לא מחמה לצל. ואף לא לתשמיש אחר שאין הכלי מיוחד לו, וכגון להסיק כלים ביום טוב – אסור לדעת רבי נחמיה.

א. רש"י כתב (עפ"י להלן קמו) שלא התיר רבי נחמיה לטלטול כלי שמלאכתו להתר אלא לתשמיש המיוחד לו, ורבה סובר שגם 'לצורך מקומו' בכלל זה (וכך נקט הרשב"א, כאן ולהלן קנד.).
והרי"ד כתב שרבי נחמיה דמתניתין מתיר לכל צורך, לא רק לצורך השימוש המיוחד לכלי זה, דלא כתנא דברייתא (ולהלן קמו). העמיד רב אושעיא המשנה שם כר' נחמיה ומשמע שם שאין מותר אלא לתשמיש המיוחד לו).

ורבנו תם (בספר הישר תשסו) כתב שרבי נחמיה לא בא למעט (לרבה) אלא לטלטל מחמה לצל או להשליכו לאור וכד', אבל אין לאו דוקא לתשמיש המיוחד לו (ולדבריו טלטול סייף לשבור חבית אינו נחשב תשמיש כלי, כמבואר להלן קמו. וצ"ע).

ב. מודה רבי נחמיה שאם נטל סייף או קורדום לחיתוך גרוגרות [שימוש המיוחד לו], מותר לשבור בו גם את החבית אעפ"י שאינו שימוש המיוחד לו (עפ"י גמרא קמו).